

U svemu prostoru od Solina do Žrnovnice izpod Klisa, u nijedno doba nismo našli kakvu crkvu »s. Stjepana«, niti u obsegu solinskih zidina. Istom koncem četrnaestog vieka spominje se jedna crkva s. Stjepana »primorskoga« *de Primorge*, ali ova je bila negdje oko poljičkog Trstenika. Druga nam se spominje trinaestog vieka: *prope s. Stephanum de campo*, koju, ako nesmjemo nazvati »solinskom« iz ciele listine možemo zaključiti, da je ova crkva s. Stjepana negdje oko Biača bila, s toga *de campo* nazvana. Treću crkvu s. Stjepana, nahodimo počam od jedanaestog vieka, na prostoru od Solina do Ostroga često uz onu s. Marije spominjanu, i kao »solinskom« naznačenu *de Salona*. Nahodeći se i sada mjesto »Sustjepan« zvano, to bismo mogli sa vjerojatnošću utvrditi, da bi ovi mogao biti oni isti, koj nam se »solinskim« kaže. Sravnjivajući i druga mjesta, koja nam se uz »Sustjepan« spominju u raznih listinah, zbilja smo ih ovdje našli. Našli smo »Gospu« pod brdom, »s. Petra« Črnova pod Gospom, a »s. Stjepana« uz more. Sve tri ove crkve, kao da su uzporedno obstojale. Prva održala ime »s. Marije« u onomu »Gospe«, druga u onomu »Selâ«, a treća u onomu »Sustjepana«.

Ako daklem uzmemo za istinitu viest Tome arkidiakona, da je u »Sustjepanskomu predvorju« pokopan slavni Krešimir sa mnogimi kralji i kraljicami, po momu tvrdomu uvjerenju morao bi se na ovomu mjestu tražiti taj »Sustjepan«, koj kada bi se odkrio, možda bi nam u svomu »predvorju« toli željne grobnice naših vladara pokazao.

Fr. Š. Milinović.

Glagolski nadpis iz Beloga na otoku Cresu.

Priobćio Ivan Milčetić.

Prošlih jesenskih praznika proputovao sam neke primorske krajeve, baveći se filološkim i književnim studijama. Na Belom na otoku Cresu proboravio sam kod rodoljubivog župnika g. Mihovila Mužine više dana, jer se taj kraj odlikuje interesantnim govorom čakavskim, koji imade u sebi elemenata, koji se inače pripisuju kajkavštini.

G. Mužina upozori me tom prigodom na neki glagolski nadpis, koji je nepoznat ostao i mom vrlo poštovanom učitelju, gosp. dru. L. Geitleru, koji se je ovdje desio pred nekoliko godina. Nadpis nalazi se na ploči, koja je služila kao sjedalo pred nekom kućom tik župne crkve.

Ploča duga je na neokrnljenim mjestima 83, a široka 46 centimetara. Desni i lijevi ugao ploče jest oštećen na gornjoj strani. Nadpis ima 9 redaka, ali svi nijesu čitljivi, jer je ozgor ploča okrnjena, a imade više slova takodjer izlizanih, očevidno u poznije vrijeme.

U prvom redu, gdje su uglovi okrnjeni a ostalo je izlizano, razabiru se na lijevoj strani samo krakovi slova, koje bi moglo biti *l*. Ovdje je bila nedvojbeno uklesana godina. Pred *l* moglo je biti prostora samo za jedno slovo, ali je moguće da je nadpis započeo sa *l*, a tada je mogla prva riječ glasiti *leta* (𐌷𐌺𐌰𐌸𐌰𐌿).

Na početku 2. redka jasno je *sc*, onda se razabiru prilično dobro donlja tri kraka slova *a*, dakle *sca* (mêseca). Dalje je sve izgledano, na kraju još je ploča i okrnjena. Zadnje slovo u ovom redku bilo je *m*, kako se vidi iz početka redka, što slijedi.

Na početku 3. redka čitljivo je *artin*, za tim prilično jasni kraci slovâ *su*, pak nejasne crte dviju slova, onda čitljivo *e*. Na to se lako čita: *i jakovi škotići*.

Redak 4. daje se lako pročitati: *a kaštaldi i gubernadori vse br*.

Čitljiv je i 5. redak, ma da su gdjevoja slova izgledana: *atte stoga* (*svetoga*) *šebestijana i fabijana*.

6. redak glasi: *ki guvernaduri zgora pisani imiše*.

7. redak: *oblasti odi stoga otca papi julija*.

8. redak: *da oni i ki brati budu pol njih da*.

9. redak na početku: *imaju*. Time se nadpis svršava, jer je ploča ovdje sa svijem neoštećena.

Ja dakle nadpis čitam ovako:

1. . (𐌷𐌺) (lêta?)
2. 𐌺𐌴(𐌰) (mêseca?) (m)
3. 𐌰𐌺𐌴𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 . . . 𐌺 𐌰𐌺𐌴𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿
4. 𐌰 𐌺𐌴𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿
5. 𐌰𐌺𐌴𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿
6. 𐌺𐌴 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿
7. 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿
8. 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿 𐌸𐌰𐌿
9. 𐌸𐌰𐌿.

Smisao nadpisa jest ovaj: »kaštaldi i guvernadori«¹ bratovštine sv. Fabijana i Sebastijana, Martin . . . i Jakov Skotić, dobiše od pape Julija za sebe i za braću, koja »budu pol nih«² neku »oblast«, ali ne veli se, kakovu oblast.

Ploča, na kojoj se taj nadpis nalazi, bila je nedvojbena uzidana u župnoj ili kojoj drugoj crkvi, te je prigodom rušenja ili popravljivanja oštećena i odstranjena sa svog prvobitnog mjesta. Župnik g. Mužina obećao mi je, da će ploču na novo uzidati. Glagolica već je i onako izginula iz javnog života; nek se dakle ne uništi bar ono, što se je iz prošlosti spasilo!

Iz kojeg je vijeka taj nadpis? Pošto godina fali, može se to tek približno odrediti.

Nadpis spominje papu Julija, a crkvena istorija pozna 3 pape toga imena: Julija I. med g. 337—352, Julija II. med g. 1503—1513 i Julija III. med g. 1550—1555. Naš nadpis ne može se odnositi nego na Julija II. ili Julija III. Paleografski i jezični razlozi govore za to, da naš nadpis ide u XVI. vijek, i to vjerojatno u prvu polovinu toga vijeka.

Pismo predstavlja uglatu glagolicu, ali ima nekih slova, koja nekako opominju na kursivno pismo. Tako slovo *e* i *k*. Ligatura ima više.

Jezik nadpisa jest čakavski. Gen. sg. ženske *a*-deklinacije na *i* (*papi*) (stbg. *u*) nije ništa osobita ni u današnjoj čakavštini, jer se čuje na više mjesta po kvarnerskim otocima. Nego, u koliko mi se čini, oblik *vse* pokazuje na veću starinu, jer danas čakavci vele *se* ili *svē*.

Na XVI. vijek pokazuje, kako mi se čini, i poraba poluglasa *ı* (*h*), koji se u glagolskim rukopisima XVII. vijeka javlja neobično rijedko, a u XVIII. vijeku gotovo nikada. Imam u svojoj zbirci dva velika glagolska rukopisa crkvenog sadržaja iz druge polovine XVI. vijeka, u kojima je poluglas gotova rijedkost: cijeli odlomci nemaju poluglasa. Protiv toga nalazimo na belskom, dosta malenom nadpisu, šest puta poluglas na kraju riječi, a jedan put usred riječi,

¹ *Castaldo* znači u talij. upravitelja ili nadziratelja tuđjih dobara; *guvernador* prema mletačkom *governador* (governatore u tosk. nariječju).

² *Pol* u čakavštini = *kod*.

što je još važnije: *братъе* (starobug. *братни* i *братъа*, odkud hrvatski brat-ja, braća). — Ovaj razlog¹, mislim, da je najvažniji.

Još nješto. — Na jednom od spomenutih glagolskih rukopisa, što se u mene nalaze, a koji nadjoh u samostanu sv. Mandaljene na otoku Krku, čitam na koricama slijedeću opazku: „*Od roistva kerstova č. f. o. b. (1582) počēše bratija stih mučēnik fabijana i šebestijana činiti prošišion v kapah*“.

Evo dakle i ovdje se — u XVI. vijeku — govori o bratovštini sv. Fabijana i Sebastijana (samo što nema ni traga poluglasu!)

Takih bratovština bijaše negda, kako sam čuo svuda po otocima. Ako li se ne varam, živi tako bratovština (članovi prinose nešto na godinu, mole za duše nekadanjih članova, jednom se u godini zajednički goste itd.) još i sada u Dubašnici na Krku, a upravitelji su njeni fratri sv. Mandaljene.

U belskoj župnoj crkvi ima više neznatnijih glagolskih nadpisa. Župne knjige pisane su sve do prošlog vijeka glagolicom. Matice krštenih počimlju g. 1570, krizmanih 1654, vijenčanih 1749 a mrtvih 1747.

Na koncu, da još navedem nješto iz Beloga².

Ima u Belom kuća, koja je sačuvala malo od prvotne starine. al o njoj živi u mjestu pučka predaja, da je u njoj negda stanovao neki *kralj Beli*. Ako li nijesu toga izkombinovali učeni ljudi, dovedavši u savez ime *kralja Bele* s hrvatskim imenom mjesta *Beli* (gen. Beloga), onda bi tu imali sačuvanu tradiciju o boravku hrv. ug. kralja Bele IV. na otoku Cresu. Kako uče historici, boravio je kralj Bela IV., bježeći pred čoporima mongolskim g. 1242, i na hrvatskim otocima.

U Varaždinu, mjeseca lipnja 1883.

¹ Doista u svjetskim spomenicima, što su pisani glagolicom, više puta dolazi rijedko poluglas već u XIV. stoljeću; ali u crkvenim spomenicima održao se je poluglas duže vremena, a ja ubrajam amo i belski nadpis, te držim da ne može spadati u XVII. vijek.

² Beli, talij. Caisole, lat. Capisulum jest poveće mjestance na otoku Cresu; leži na strmom briegu, odakle se gledaocu divan vidik rastvara, baš nasuprot Glavotoku, samostanu na otoku Krku.